

بوستان سعدی

شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی

به تصحیح: محمد علی فروغی

سرشناسه: سعدی، مصلح بن عبدالله، ۶۹۱ ق.
عنوان قرار دادی: بوستان Busan
عنوان و نام پدیدآور: بوستان سعدی / مصلح الدین سعدی شیرازی
به تصحیح محمدعلی فروغی
مشخصات نشر: تهران: کتاب سبز، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری: ۳۴۸ ص.
فروست: مجموعه ادبیات کلاسیک ایران.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۴۰۹-۱۲-۲
وضعیت فهرست نویسی: فنیبا.
موضوع: شعر فارسی -- قرن ۷ ق.
شناسه افزوده: فروغی، محمدعلی، ۱۲۵۴ - ۱۳۲۱، مصحح
رده بندی کنگره: PIR۵۲-۴۱۳۹۳
رده بندی دیویی: ۸۹۱/۳۱
شماره کتابشناسی ملی: ۳۴۲۱۵۵۳

انتشارات کتاب سبز

بوستان

(مجموعه ادبیات کلاسیک ایران)

Bos

Sheikh Mosleh al-Din Saadi Shirazi

مصحح: محمدعلی فروغی

چاپ نخست: ۱۳۹۳

صفحه آرای: واحد صفحه آرای کتاب سبز

طراحی جلد: بهنام ابوالحی

چاپ و صحافی: واحد چاپ کتاب

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۱۰۰۰ تومان

قیمت دوره (بوستان و گلستان) با قاب: ۴۴۰۰۰ تومان

ISBN: 978-600-6409-12-2

website: www.ketabesabz.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست

۷	مقدمه مصحح
۱۵	دیباچه
۳۱	باب اول: در عدل و تدبیر و رأی
۱۰۷	باب دوم: در احسان
۱۴۹	باب سوم: در عشق و مستی و شور
۱۷۹	باب چهارم: در تواضع
۲۲۱	باب پنجم: در رضا
۲۳۹	باب ششم: در قناعت
۲۵۳	باب هفتم: در عالم تربیت
۲۶۱	باب هشتم: در شکر بر عافیت
۲۶۱	باب نهم: در توبه و راه ثواب
۳۳۹	باب دهم: در مناجات و ختم کتاب

به نام خداوند بخشنده مهربان

هم کس می داند که شیخ سعدی شیرازی گذشته از قصاید و غزلیات به طبعی که از خود به یادگار گذاشته است، دو کتاب یکی به نثر موسوم به گلستان و یکی به نظم معروف به بوستان به نگارش آورده است که شاید بتوان گفت تنها در زبان فارسی بلکه در هیچ زبانی از جهت فصاحت و بلاغت و روانی و زیبایی و دلربایی و حکمت و معرفت مثل و مانند ندارد و منظور ما در این کتاب نیست که در ستایش آثار جاویدانی شیخ اجل قلم فرسایی کنیم. فقط می خواهیم که برای ادای این وظیفه قدرت بیانی مانند آن که خود شیخ بزرگوار داشت است باید، و کسی که آن توانایی ندارد، دست بردنش به این کار نشاید.

غرض این است که در این سال ۱۳۵۱ هجری قمری که هفتصد سال تمام از تاریخ تصنیف گلستان گذشته و بوستان هم اندکی پیش از گلستان به نظم درآمده است، شایسته بود که فارسی زبانی از طبع این دو کتاب — که در تاریخ ادبیات ایران به جز نظم کتاب شاهنامه موسی و مننوی مولانا جلال الدین، هیچ واقعه به آن اهمیت نیست — شادی ها و سفرهای نامیند، و الحق آن اندازه که در توانایی ایرانیان بود، کوتاهی ننمودند. جناب آقای علی اصغر حکمت وزیر معارف دولت شاهنشاهی نیز از تشویق و مساعدت در این راه دریغ نفرمودند و من جمله از این جانب که خود را ریزه خوار در این نعمت بی دریغ سعدی می دانم، یعنی بهترین ساعت های عمر خود را در

مصاحبت آن یگانه سخنور پرمعرفت گذرانیده‌ام، تقاضا کردند که به تهیه نسخه معتبری از گلستان دست ببرم و سپس نسبت به بوستان و اگر ممکن شد برای آثار دیگر افصح المتکلمین همین وظیفه را انجام دهم. این جانب این وظیفه دلپذیر را به جان و دل بر عهده گرفتم و نسخه گلستان را در این سال، به شرحی که در دیباچه آن کتاب نگاشته‌ام، به پایان رساندم و از چاپ درآمد.

اینک که بوستان را برای ارادتمندان شیخ تحفه می‌آوریم و برای آگاهی، خاطرنشان می‌کنیم که در ترتیب این نسخه هم تقریباً همان روش تنظیم گلستان را به کار برده‌ایم با این تفاوت که چون بوستان مانند گلستان در دست و پای همه کس می‌تاد و می‌د و به قیود شعری بوده است، کمتر دستخوش تحریف و تصرفات عمده گردیده است و به این واسطه مجبور نبودیم یک نسخه را اصل و مبنی قرار دهیم و نسخه‌بدها از نسخه‌های مخصوص بر آن اختیار نماییم، نسخه‌های معتقدان قدیم و متوسط و جدید در پیش گذاشتیم و از سه چهار نسخه که به دست ما از همه بودند، متابعت کردیم، و اختلافاتی را که قابل ذکر دانستیم در پیل صفحات آوردیم، و آنچه از ذوق و سلیقه خود تصرف جایز دانستیم، این را که در نسخه‌های کهنه موجود آنچه را با ذوق خود موافق‌تر یافتیم، متن قرار دادیم و باقی را نسخه‌بدها را که در جاهایی که مورد اتفاق یا اکثریت نسخه‌های کهنه معتبر بود که در آن موارد ذوق خود را حکم نساخته، از آن نسخه‌ها کاملاً

متابعت نمودیم. سپس در مقابله با نسخه‌های درجۀ دوم، اگر نکاتی درخور توجه یافتیم، با قید این که «در نسخه‌های متأخر چنین است» آن‌ها را در حاشیه و آفریدیم و برای این که از هیچ دقت و اهمّامی فروگذار نشده باشد، این قبایل قابل توجه را که در نسخه‌های چاپی دیده شد، نیز در حاشیه قید کردیم و بعضی اشعار را که در بعضی نسخه‌های متأخر مشاهده می‌شود و در نسخه‌های کهن نیست با آن که قریب به یقین است که الحاقی است، احتیاطاً در حاشیه آورده‌ایم که از میان نرود.

در یک مورد در قریب اشعار، جزئی تصرفی کرده‌ایم که امیدواریم تصرف نامعقول نباشد و در صفحه ۲۱۳ این کتاب است که پنج بیت اول صفحه [در این چاپ، ابیات ۱-۵] در نسخه‌های دیگر بعد از بیت یازدهم [هفدهم] آمده، به عبارت دیگر مجرای بیت بند دوم صفحه و شش بیت بعد از آن را که هر دو قسمت به علامت ستاره ممتاز است، تغییر داده‌ایم. تصرف دیگر که در چگونگی طبع کتاب کرده‌ایم در عناوین است چون بسیاری از جاها تنظیم‌کنندگان نسخه‌ها عناوین حکایت قرار داده‌اند، در صورتی که قصه و حکایتی نیست، و در جاهای بسیار دیگر همین قدر که مطلب اندکی تغییر می‌کند، لازم دانسته‌اند عنوان‌ها درست کنند در قبیل «گفتار در...» یا «در این معنی...» یا «و له ایضاً» و امثال آن‌ها. این عنوان‌ها نه نسخه‌ها درین عناوین متفق‌اند و نه می‌توان دانست که شیخ بهین خود چه عنوان‌ها کرده بوده است، و شاید که اصلاً جز باب‌ها هیچ فصل و

جدایی در مطالب معین نکرده است، بنا بر این گذاشتیم که عناوین باب‌های ه‌گانه به همان عبارات که شیخ در دیباچه کتاب نظم فرموده است اختیار کنیم، و در درون باب‌ها هر جا که حقیقتاً قصه و داستانی است، حکایت می‌نویسیم و هر جا داستان نیست و مطلب تغییر می‌کند، عنوانی اختیار ننموده‌ایم و ستاره مطالب را از یکدیگر جدا ساختیم.

در باب بی‌مناسبت آگاهی می‌دهیم که در هیچ یک از نسخه‌های کهنه اسم بوسان برای این کتاب دیده نمی‌شود و همه آن را سعدی‌نامه می‌نامند چنان که نویسنده شیخ اجل خود اسمی برای این کتاب اختیار ننموده و به این جهت نسخه‌های قدیم آن را سعدی‌نامه نامیده‌اند پس از آن اهل ذوق اسم بوستان را برگزیده‌اند و برای این کتاب اختیار کرده‌اند و چندان بی‌مناسبت هم نبوده است.

اما نسخه‌هایی که برای تهیه و تنظیم این کتاب در اختیار ما بوده بسیار و از آن جمله است:

نسخه متعلق به لرد گرینوی که در موزه انگلستان عکس برداری شده و تاریخ کتابت آن سال ۷۲۰ هجری است و همان است که نسخه گلستان را نیز همراه دارد و در تنظیم آن کتاب هم مورد استفاده بوده است. این نسخه که به خط نسخ خوانا نوشته شده با این که از اشتباه کرمی خالی نیست، تمام و کمال و بی‌عیب و در نهایت اعتبار و صحت است و محل

اعتنای تام ما بوده است.

کلیات متعلق به دانشمند محترم آقای دکتر محمدحسین لقمان ادهم (لقمان الدوله) که متضمن قسمتی از غزلیات و تقریباً دو ثلث بوستان است. این نسخه در رمضان ۷۱۸ به خط نسخ کتابت شده و کاتب در پایان طبیات تصریح کرده که از روی نسخه اصلی خط شیخ سعدی استنساخ نموده و هرچند اشتباهات کاتبی آن بیشتر از نسخه لندن است، چون قدیمی‌ترین نسخه‌ای است که ما به دسترسی یافته‌ایم و کاتب آن یقیناً زمان شیخ اجل را درک کرده است، کمال مقدار از کلیات که شامل است ارزش و اعتباری به‌سزا دارد.

نسخه کتابخانه هند انگلستان به برلین عکس‌برداری شده و تاریخ کتاب آن ۷۲۸ هجری است، اورلقمان آن تمام و اعتبار آن نیز مورد توجه است و گلستان نیز همراه این نسخه بوده از آن استفاده کرده‌ایم. «کلیات سعدی» متعلق به کتابخانه دانشمند محترم آقای حاج حسین آقا ملک که تاریخ کتابتش معلوم نیست ولی سبک تحریر و خط آن تدوین غزلیات می‌نماید که در حدود نیمه مائه هشتم نوشته شده و نسخه‌ای است قدیمی و معتبر. در موقع تنظیم گلستان نیز این نسخه مورد استفاده بوده و شرمنده‌ایم که اظهار امتنان از مساعدت‌های ایشان در آن موقع اعلام انعام در عوض وظیفه خود می‌دانیم که از اقدام معارف‌پرورانه بزرگی که اخیراً کرده و کتابخانه نفیس خود را که شامل چهل هزار جلد کتاب گرانبها می‌باشد،

برای استفاده عامه وقف کرده‌اند، یاد کرده طالبان دانش را به بشارت این جوانمردی مسرور سازیم.

کلیات آقای حاج عبدالحسین بحرانی که به وسیله وزارت معارف به آنگاه سعدی اهدا کرده‌اند، تاریخ کتابت آن معلوم نیست، ولی از قرائن بر می آید که در اواخر مائه هشتم نوشته شده. این نسخه گلستان را مطلقاً ندارد و از بوستان هم که مورد استفاده و مراجعه بوده، چنین بر می آید که بعضی حدیثات و اشارات را عمداً حذف کرده‌اند.

کلیات آقای دق‌نقاری عضو وزارت معارف که در ۷۹۴ هجری کتابت یافته و در این جا لایم است، به این نکته اشاره شود که بوستان این نسخه صحیح‌تر از گلستان بود و کمتر مورد استفاده واقع گشت.

کلیات آقای مجدالدین شیرازی که نسبت به آن در مقدمه گلستان اظهار نظر شده است.

این نسخه‌ها که بر شمردیم در مائه هشتم نوشته شده و غیر از این‌ها نسخه‌های دیگر در اختیار ما بود که اختیار نسخه آن‌ها نیز قابل توجه و از آن جمله است:

کلیات خطی که ماده تاریخ کتابت آن «خیر الکلام» است (۹۲۱ هجری).

کلیات خطی که در سال هزارم هجری نوشته شده است.

بوستان به خط سلطان علی مشهدی کاتب. و این سه نسخه نیز از

کتابخانه آقای حاج حسین آقا ملک می‌باشد.

نسخه گراور شده بوستان به خط میرعماد معروف. گذشته از این‌ها بیش از ده نسخه خطی و چاپی معتبر (چاپ تبریز و تهران و هندوستان) در دسترس ما بوده و در مواقع لازم از مراجعه و تطال آن‌ها کوتاهی نشده است.

از مراجعۀ فوق این نسخه‌ها چنین استنباط می‌شود که در آغاز که شیخ اجل بوستان نسخه‌هایی از آن استنساخ کرده‌اند و انتشار یافته، سپس خود او در این کتاب تجدیدنظر فرموده و بعضی اشعار و کلمات را تغییر و تبدیل داده است. چنین می‌نماید که نسخه‌های قدیمی معتبر که در دست ماست (گذشته از اختلافات جزئی که از تصرفات کتاب است)، از روی دو نسخه اصلی استنساخ شده‌اند. از این که نسخه دومی بوستان پس از تجدیدنظر شیخ بزرگوار انتشار یافته باشد، و نسخه لرد گرینوی و نسخه آقای دکتر لقمان ادهم نماینده این دو نسخه بوستان می‌توانند بود و اگر آن‌ها را اصل و در دو طرف قرار دهیم، بیشتر نسخه‌های دیگر با یکی از این دو نسخه موافقت دارند. و این احتمال به اختلاف مهمی که در نسخه‌های بوستان دیده می‌شود، غالباً از تصرف خود شیخ است. این فکر را نیز تولید می‌کند که شاید در گلستان نیز چنین واقع شده و یکی از اختلافات که در نسخه‌های کهنه معتبر آن کتاب دیده می‌شود به دست خود شیخ صورت گرفته باشد.

در خاتمه با کمال مسرت اظهار می شود که در تهیه این نسخه نیز آقای حبیب یغمایی که در مقدمه گلستان شرح مساعی ایشان را متذکر شده ایم، با این جانب دستگیری به سزا کرده و از تحمل هیچ گونه زحمت و اهمتامی در این راه دریغ ننمودند، و به علاوه فهرست حکایات و اسامی اعلام و جدولی از اوقات بستان بوستان نیز تهیه نمودند که محض مزید فائده کتاب به آخر آور ملحق ساخته ایم.

امتنان این جانب از آقای حبیب یغمایی و همچنین از معارف پرورانی که نسخه های بسیار سود را در اختیار ما گذاشتند و ما را به انجام این کار موفق کردند، وصیفه ای است که با کمال خرسندی ادا می کنیم.

محمدعلی فروغی

دی ماه ۱۳۱۶